

Tartu Ülikool
Usuteaduskond

Doris Diana Orr

Õpetuskõne žanri analüüs Õpetussõnade raamatu kolme kõne näitel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dr. theol. Urmas Nõmmik

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Esimene kõne 1:8-19	4
1.1 Struktuur	4
1.2 Kolomeetria ja värsikasutus	4
1.3 Sisukokkuvõte	5
2. Teine kõne 2:1-22	7
2.1 Struktuur	8
2.2 Kolomeetria ja värsikasutus	10
2.3 Sisukokkuvõte	10
3. Kuues kõne 4:10-19	13
3.1 Struktuur	14
3.2 Kolomeetria ja värsikasutus	15
3.3 Sisukokkuvõte	15
4. Kolme õpetuskõne võrdlus	17
4.1 Struktuur	17
4.2 Kolomeetria ja värsikasutus	18
4.3 Kolme õpetuskõne sisu ja kahe tee metafoor	19
Kokkuvõte	21
Summary	22
Kasutatud kirjandus	23
Lisa1. Kolm õpetuskõne: 1:8-19, 2:1-22, 4:10-19	24
Lisa 2. Kolme õpetuskõne kolomeetriline analüüs	28

Sissejuhatus

Käesolevas bakalaureusetöös analüüsitakse Vana Testamendi õpetuskõne žanri Õpetussõnade 1–9 kolme kõne näitel. Õpetussõnade raamat kuulub tarkuskirjanduse alla ning peatükid 1–9 kujutavad endast raamatu sissejuhatavat osa¹. Tarkuskirjanduse keskne teema on üksikindiviidi suhe maailma ja Jumalaga. Põhiline teema on inimese käitumine ja tema kuulumine maailmakorda ning suhe ligimestesse ja Jumalasse.²

Töö eesmärgiks on kirjeldada õpetuskõne žanri vormi ja sisu. Selleks markeeritakse sarnasused ja erinevused kolme näitekõne struktuuris, semantikas, metafoorikas, värsikasutuses ja kolomeetrias, võttes eeskujuks Roland E. Murphy raamatu „*Wisdom Literature: Job, Proverbs, Ruth, Canticles, Ecclesiastes and Esther*“. Nimetatud käsitlusest läheb käesolev töö kaugemale hõlmates suuremat hulka õpetuskõne žanri aspekte.

Õpetussõnade peatükkides 1–9 esineva kümne õpetuskõne hulgast on analüüsimiseks valitud kolm kõnet: 1:8–19, 2:1–22 ja 4:10–19. Valitud poeeme läbib ühine teema – hoiatus patustega liitumise eest ehk üldkehtivaid ja teoloogilisi norme eiravate ja kurja kavatsevate inimeste hulka sattumise eest. Ühtne teema võimaldab poeeme analüüsida semantilise aspektist lähtudes. Teise kõne struktuuriline ja semantiline eripära annab analüüsile laiaulatuslikuma mõõtme, kuna esimene ja kuues kõne on õpetuskõne žanri piires kergemini määratletavad.

Analüüsis kasutatakse kolomeetrilist meetodit. Värsikasutust vaadeldakse kõnedes esinevaid värsitüüpe ja värsi abielemente määratledes, võrreldakse korduvate sõnade ja metafooride esinemist nii iga üksiku kõne siseselt, kui ka kõigi kolme kõne lõikes.

Töös on toetunud ingliskeelsetele ja vähemal määral saksakeelsetele kommentaaridele. Inglisekeelsest kirjandusest tuleb välja tuua William McKane'i teos „*Proverbs: A New Approach*“, mis kujutab endast Õpetussõnade raamatu detailset analüüsi. Vormilise analüüsi puhul on põhiliselt lähtunud Urmas Nõmmiku koostatud konspektist „*Sissejuhatus Vana Testamendi luule poetikasse*“.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks, millest kolm sisaldavad iga valitud kõne sisu kokkuvõtet ning struktuuri, kolomeetria ja värsikasutuse analüüsi. Neljandas peatükis võrreldakse kolme

¹ Murphy, Roland Edmind. *Wisdom Literature: Job, Proverbs, Ruth, Canticles, Ecclesiastes and Esther*. Forms of the Old Testament Literature, v. 13, Michigan: Wm. B. Erdmans Publishing, 1983, lk 49.

² Nõmmik, Urmas. *Iobi raamat*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2013, lk 12- 14.

kõne lõikes esinevaid sarnasusi ja erinevusi. Nii on võimalik õpetuskõnes esinevaid aspekte vaadelda kõnede siseselt ja kokkuvõtvalt.

1. Esimene kõne 1:8-19

1.1 Struktuur

Võttes aluseks pöördumise „mu poeg“ võib teksti jagada kolmeks stroofiks: salmid 8–9, 10–14 ja 15–9. Kahte viimast stroofi võib omakorda jagada alastroofideks: salmid 10–11; 12–14 ja salmid 15–16; 17–19.³ Esimene stroof manitseb õpetust kuulda võtma. Teine ja kolmas stroof hoiatavad patuste eest: teine kirjeldab nende teguviise ja kolmas keelab patustega liitumast, tuues välja nende paratamatu saatuse.

Kõne algab õpetuskõnele iseloomuliku pöördumisega „mu poeg“, mis esineb ka salmide 10 ja 15 alguses, markeerides stroofide alguseid. Kõne on üles ehitatud käskudele ja keeldudele. Igale pöördumisele järgneb keeld, mis algab adverbiga 'l- (ära). Esimeses ja kolmandas stroofis järgneb keelule omakorda põhjendus, miks vastavast käitumisest hoiduda. Keskmises stroofis asendab põhjendust kirjeldus patuste käitumisest. Salmid 9, 16, 17 algavad partikliga *kī* (sest), kuid eesti keelde on salmi 17 algus tõlgitud „ent“ ning salmi 18 alguspartikkel *w* (ja/aga) tõlgitud „sest“. Erinevalt esimest ja kolmandast stroofist ei esine keskmises stroofis põhjenduslauseid.

1.2 Kolomeetria ja värsikasutus

Kõne koosneb üheteistkümnest bikoolonist, mis on kolomeetriliselt tasakaalus, igas koolonis 11 kuni 16 konsonanti. Erandiks on salm 10, konsonantide arvuga 15:5 ning salm 11 konsonantide arvuga 22:12. Salm 10b autentsuses on kaheldud⁴. Kolomeetria oleks tasakaalus, kui liita 10b ja 11a.⁵

³ Jakobson, *Kümme didaktilist kõnet. Didaktiliste poeemide struktuuri ja semantilise parallelismi analüüs vajalike võrdlustega*. Magistri lõputöö. Tartu Ülikooli usuteaduskond, 2010, lk 7.

⁴ McKane, *Proverb: A New Approach*. Old Testament Library, London: SCM Press, 1985, lk 268.

⁵ Jakobson, lk 7.

Bikooloneid iseloomustab valdavalt sünonüümne parallelism ehk bikoolonite sisuline ja vormiline paralleelsus v. a salmid 10, 11, 17 ja 19, mis kuuluvad täiendava värsitüübi alla. Ülejäänud bikoolonites on esindatud kõik tunnused – mõtteriim, koolonite sarnane pikkus ja kaherealine ülesehitus –, et neid liigitada mašali ehk võrdumi värsitüübi alla⁶. Salmi 16 puhul on see küsitav, sest esimene värsirida on teisest nelja konsonandi võrra pikem ning mõtteriimi puhul ei tohiks värsisridade pikkus erineda rohkem kui kolme konsonandi võrra⁷. Ent selle konkreetse bikooloni puhul ei ole erinevus nii suur, et seda ei võiks mašali alla lugeda. Arvuline gradatsioon esineb kolmes salmis: 8, 2 ja 13.

Verb „kuula“ kõne alguses enne pöördumist „mu poeg“ kannab arvatavasti retooriliselt rõhutatud elemendi ehk anakruusi⁸ rolli. Salmid 9 ja 12 on elliptilised paralleelsed bikoolonid. Salm 12 kui kuritegude kirjelduse kulminatsioon paikneb teise stroofi keskel, et rõhutada ohtu, mida patustega liitumine endast kujutab. Sõnakasutuse poolest on see salm kogu kõne lõikes kõige mõjusam ning selle asukoht ei ole kindlasti juhuslik. Salmi 9 paiknemine ei oma strateegiliselt olulist rolli, vaid põhjendab salmis 8 öeldut.

1. 3 Sisukokkuvõte

Salmid 8-9 on järgneva manitsuse sissejuhatus. Vanemlik aspekt, mis on salmis 8 sisse toodud, aitab sõnade autoriteeti rõhutada. Vanemate õpetuse austamine on hariduse seisukohalt oluline, sest haridustee saab alguse kodust.⁹ Et 8b mainitakse isaga paralleelselt ka ema, näitab, et õpetaja asemel on mõeldud lihaseid vanemaid. Õpetust vahendatakse isa ja ema kaudu nagu hinnalisi esemeid, mis õpilast ehivad, tingimusel, et ta need vastu võtab. Salm 9 tõstab esile õpetuse praktilise dimensiooni asemel esteetilise. Lubades õpilasele väärisesemeid, mitte praktilist vara, samastatakse välimine ilu sisemisega.¹⁰

Salmides 10–19 hoiatatakse noorukit patustega liitumise ning selle tagajärgede eest. Salmis 10 keelatakse ahvatlustele järele andmast. Pöördumine „mu poeg“ salm 10 alguses markeerib salmide 8–9 poolt sissejuhutatud teema algust. Salmides 11–14 kirjeldatakse patuste teguviisi,

⁶ Nõmmik, Urmas. *Sissejuhatus Vana Testamendi luule poeetikasse*. Käsikiri. Urmas Nõmmik 2011, lk 7.

⁷ *Ibid*, lk 6.

⁸ *Ibid*, lk 11.

⁹ McKane, lk 268.

¹⁰ Schäfer, Rolf. *Die Poesie der Weisen: Dichtomie als Grundstruktur der Lehr- und Weisheitsgedichte in Proverbien I- 9*. Wissenschaftlichen Monografien zum Alten und Neuen Testament, v. 77, Neukirchener Verlag, 1999, lk 22- 23.

kasuahnust ja meelitusi. Patused kutsuvad süütutele liiga tegema ning meelitavad oodatava saagiga. On pakutud, et siin viidatakse tegelikult ühiskonnas levinud ebaõiglusele ja korrupsioonile.¹¹

Salmis 12 esinev metafoor „neelame neid otsekui surmavald, elusalt ja tervelt nagu haudaminejaid“ tuleneb Kaanani mütoloogiast. Patused samastatakse Motiga (Surm) – täitmatu isuga jumalaga, kelle suu kaudu lähevad elavad surnute maailma. Ohvrite hävitamine on nii kiire ja jäägitu, nagu nad oleksid läinud läbi Surma lõugade.¹² Saagi jagamine, millele viidatakse salmis 14, tuleneb iga-aastasest maade ümberjagamisest külakogukonnas. Kurjategijad esitlevad end õiglastena, kedagi ei jäeta kõrvale. Patused kutsuvad noori mehi oma kogukonnaga ühinema ja oma külas elama.¹³ Patused jätavad noorukile eksliku mulje, et nendega liitumine tagab materiaalse kasu ja turvalisuse.

Salmides 15–19 hoiatatakse tagajärgede eest rõhutades, et oma teguviisiga ei too patused kasu, vaid viivad ennast hukatusse. Pöördumise “mu poeg” ning sünonüümse parallelismi abil tõstetakse salmis 15 manitsuse olulisust esile. Selle stiilivõtte tõttu võib salmi 15 pidada kõne kõrgpunktiks. Salmis 16 esitatakse põhjus eelnevale keelule.

Salm 17 on salmi 18 illustreeriv metafoor, mida võib mitmeti tõlgendada. Kui öeldut lahti mõtestada nii, et lind põgeneb, nähes ettevalmistusi enda kinnipüüdmiseks, ei läheks tõlgendus salmiga 18 kokku. Lind, kes on oma instinktide ori, läheb ikkagi lõksu pandud peibutisele järele. Samamoodi on õpetuskõnes kirjeldatud patused oma saamahimu ohvrid, kes ei võta hoiatustest õppust. Salm 18 kirjeldab, kuidas õel teguviis pörkub patustele endile tagasi – teiste elude kallale minnes kaotavad nad oma elu.¹⁴ Salm 19 kordab eelmises salmis öeldut.

Kõnes puudub religioosne dimensioon. Vale käitumise ja tagajärgede vahel välja toodav seos on sisemine, mitte juriidiline. Selline põhjuse ja tagajärje seos on omane Vana-Egiptuse usundis valitsevale maailmakorra kontseptsoonile. Edastatud nõuanne on selline, mida isa võiks anda kodust lahkuvale pojale, kellel on oht langeda maailmas varitsevate kiusatuste ohvriks. Kõne toon ei ole moraliseeriv ega vagatsev, kuid tajutav on moraalne aluspõhi.

¹¹ McKane, lk 269.

¹² *Ibid*, lk 269- 270.

¹³ *Ibid*, lk 269.

¹⁴ *Ibid*, lk 270- 271.

Üldjoontes võib mõtte kokku võtta nii: rikkus, mis saavutatakse vägivallaga, toob endaga surma.¹⁵

2. Teine kõne 2: 1-22

Käsitletav kõne erineb ülejäänud Õpetussõnades 1–9 esinevatest õpetuskõnedest mitmel moel. Kõige silmatorkavam erinevus on imperatiivi puudumine – autoritaarne juhendamine on asendunud hajusa jutlustamisega¹⁶. Lisaks nimetatud erinevusele on kõne üles ehitatud tingimuslausetest, kuigi õpetuskõnele on omane imperatiiv, millele järgnevad põhjenduslause ja väitlause. Nende lahknevuste tõttu on kahtluse alla seatud, kas tegemist on täies mahus õpetuskõnega.¹⁷ Samuti on see ainuke kümnest kõnest, mis algab tingimuslause eellausega, tuues välja vajalikud eeldused tarkuse omandamiseks (salmid 1–4), ülejäänud kõned algavad käskivate manitsustega.¹⁸ Erinev struktuur ja imperatiivi puudumine ei anna siiski alust loobuda kõne määratlemisest õpetuskõnena¹⁹

Salme 1–9, mis ei käsitle konkreetseid teemasid, vaid sisaldavad üleüldist manitsust õpetuse kuulda võtmiseks, võib nimetada sissejuhatavaks osaks. Kõne ülejäänud osa puudutab konkreetseid küsimusi.²⁰ Teist kõnet on võimalik vaadelda järgneva õpetusprogrammi või „kursuse“ lühiülevaatenähtena ning on oletatud, et see võis algselt eelneda esimesele kõnele 1: 8-19. Kõne programmiline eesmärk on ilmne, sest selles käsitletavate teemadega on hiljem eri kõnedes uuesti jätkatud.²¹

McKane'i arvates võib see kõne olla näide instruksioonil põhinevast vormilisest arengust, mille käigus on vähenenud käskivas kõneviisis väljenduva autoritaarse juhendamise osakaal ning selle asemel on esile tõusnud jutlustav stiil.²²

¹⁵ McKane, lk 271. 272.

¹⁶ Ibid, lk 7.

¹⁷ Ibid, lk 278.

¹⁸ Scott, R. B. Y. *Proverbs. Ecclesiastes*. The Anchor Bible, v. 18, Garden City (New York): Doubleday & Company, 1965, lk 42.

¹⁹ Murphy(1983), lk 56.

²⁰ McKane, lk 278.

²¹ Scott, lk 42- 43.

²² McKane, lk 279.

2. 1 Struktuur

Selle õpetuskõne struktuur on Õpetussõnade raamatu peatükkides 1–9 ainulaadne: tegemist on 22- realise luuletusega, mille ridade arv vastab tähemärkide arvule heebrea tähestikus.²³ Nii saab kõne jaotada kaheks osaks ehk stroofiks, kummaski 11 tähemärki.²⁴ Ka sisu langeb struktuuriga kokku. Salmid 1–11 kirjeldavad eeliseid, mida tarkus kaasa toob ning salmid 12–22 osutavad ohtudele, mille eest ta kaitseb: Pahelised inimesed, võõras naine ning lõpuks kontrast õigete ja õelate saatuste vahel salmides 20–22. Kaks peastroofi jagunevad omakorda kuueks alastroofiks. Kõne esimese poole ehk esimese peastroofi jagunemist alastroofideks markeerib heebrea tähestiku esimene täht alef, millega algab salm 1 kohe peale pöördumist „mu poeg“ ja lõpetab salmi 4 ning samamoodi esineb tähemärk salmide 5 ja 9 alguses. Heebrea tähestiku teine pool algab konsonandiga lamed, mis esineb siin kõne keskel salmi 12 alguses. Analoogselt kõne esimese poolega alustab lamed võtmetähendusega salme 12, 16 ja 20, mis osutavad eesmärkidele. Nii jaguneb kõne kaheks peastroofiks ja kuueks alastroofiks salmide arvuga 4, 4, 3, 4, 4, 3, 3.²⁵

Tuginedes sisule võib kõne jagada viieks stroofiks: salmid 1–5, 6–9, 10–15, 16–19 ja 20–22. Salmid 1–4 toovad välja tingimused tarkuse saavutamiseks ning salm 5 võtab eelneva kokku esitades eesmärgi, mille poole pürgida. Salmid 6–9 sisaldavad lubadust, et Issand kaitseb õigeid, ning kinnitavad, et Temalt tuleb tarkus. Salmid 10–15 tõstavad esile, et tarkus hoiab halba seltskonda sattumast. Salmid 16–19 on hoiatus võõra naise eest. Salmid 20–22 võtavad teema kokku.

Kogu tervik on vaadeldav ühe järjepideva tingimusliku lausena, mille jaotus on järgmine: „siis... kui..., kui... päästab sind... päästab sind... et saaksid käia“²⁶. Lauseosade jaotumine moodustab samaaegselt formaalse ja sisulise struktuuri.²⁷ Pealause on viies osas: salmid 5–8 räägivad aja jooksul süvenevast teadmisesest või Jumala tunnetusest, mis on tarkuse omandamise eelduseks; salmid 9–11 räägivad moraalsest arengust; salmid 12–15 hoiatavad paheliste hulka sattumise eest; salmid 16–19 räägivad võrgutaja käest pääsemisest; salmid 20–22 võtavad eelneva kokku, tuues esile õigesti elatud elu tähenduse ja tulemuse.²⁸

²³ McKane, lk 278.

²⁴ Scott, lk 42.

²⁵ Murphy, lk14.

²⁶ Scott, lk 42- 43.

²⁷ Schäfer, lk 53.

²⁸ Scott, lk 42- 43.

Kõne ülesehitust võib analüüsida tingimuslausete komponentide paigutusest lähtudes. Pealausetega on liidetud laused, mida tähenduse poolest saab defineerida põhjenduslausete ja väitlausetena. Salmid 1–4 on tingimuslause eellaused, millega väljendatakse eeldusi tarkuse omandamiseks, ning salmide 5 ja 9 pealausetele toetuvad kaks põhjenduslauset, millest esimene algab mõlemal juhul partikliga *kī*. Salmides 6 ja 10 markeerib partikkel *kī* põhjenduslause algust²⁹, kuid selle otstarve salmi 3 alguses jääb ebaselgeks³⁰. Tegemist on arvatavasti anakruusiga³¹, mille ülesanne on rõhutada värsi sisu. Võimalik, et sellel põhjusel on siin *kī* eesti keelde tõlgitud kui „jah“. Kui vaadelda partikli paiknemist kogu poemi vältel, jääb silma selle asukoht alastroofides. Partikkel esineb ka salmide 18 ja 21 alguses, millest kumbki ei tähista stroofi algust. Salmi 3 alguses asub partikkel *kī* alastroofi keskel, jagades selle pooleks. Seda võib näha stroofi kõrgpunktina, mis rõhutab veelgi tarkuse omastamise eeldusi. Ka salmides 18 ja 21 täidab partikkel *kī* sama rolli ehk asub stroofi keskel, rõhutades nii öeldut – salmi 18 puhul toob esile põhjused võõrast naisest hoidumiseks ja salmi 21 puhul põhjuse, miks eelistada „heade teid“. Viimased kaks bikoolonit moodustavad tihedalt seotud terviku, esitades antiteetilise motivatsiooni³², mis annab võimaluse neid salme vaadelda tetrakoolonina. Sel juhul markeerib partikkel *kī* tetrakooloni algust. Kuid arvestades, et vanaheebrea luules kasutatakse valdavalt bikooloneid,³³ on pigem tegu alastroofiga.

Salmi 5 pealausega on seotud ka salmi 8 väitlause. Salmi 9 sisu on vastavuses salmides 1–4 väljatoodud tingimustega, ning sellega on omakorda vastavuses salmide 10–11 põhjenduslaused. Salmist 9 sõltub ka väitlause salmis 12, mida selgitavad salmid 13–15. Salmi 9 pealausega on sarnaselt seotud salm 16, mida salmid 17–19 selgitavad. Salmi 20 väitlause, mis algab sõnaga *l^ema'an*, tuleneb samuti salmist 9. Kõnes on tendents eellausete kuhjumisele, kuid pealaused on üksteisest eraldatud kirjeldava materjaliga või põhjendus- ja väitlausetega. Üldmulje on hajutatuse ning kompaktsuse ja täpsuse vähenemine. Juhised ei ole teravalt esitatud ja rõhuasetus on nihkunud autoritaarselt juhendamisel soovitudele, veenmisele, jutlustamisele.³⁴

²⁹ McKane, lk 278- 279.

³⁰ Schäfer, lk 53.

³¹ Nõmmik (2011), lk 11.

³² McKane, lk 279.

³³ Nõmmik (2011), lk 10.

³⁴ McKane, lk 278- 279.

2.2 Kolomeetria ja värsikasutus

Õpetuskõne koosneb kahekümne kahest bikoolonist, mis on tasakaalus, välja arvatud salmid 7 ja 16, kus koolonite pikkus erineb vastavalt viie ja nelja konsonandi võrra. Igas koolonis on 10 kuni 17 konsonanti. Arvuline gradatsioon esineb salmides 6, 9, 12, 16, 17, 19. Salme 21–22 võib näha antiteetilise tetrakoolonina.

Enamus teist kõnet moodustavatest bikoolonitest kuuluvad mašali värsitüübi alla. Salme 19 ja 20, milles puudub mõtteriim, iseloomustab täiendav paralleelism³⁵. Salmi 16 tuleb samuti täiendava värsitüübi alla lugeda, sest lisaks kergele ebakõlale kolomeetrias puudub sünonüümne mõtteriim. 16ba riimub küll mõtteliselt esimese kooloniga, kuid 16bβ lisab uut informatsiooni sobituses nii täiendava värsitüübi alla³⁶. Kuna salmid 16 ja 19 asuvad alastroofi lõpus ja alguses, on märgatav teatav stroofisisene korrapära – keskel asuvad kaks mašal- tüüpi bikoolonit, mida raamistavad täiendavat värsitüüpi esindavad bikoolonid. Ka salmi 7 määratlemises mašali värsitüübina võib kahelda, sest koolonid ei ole omavahel tasakaalus, kuid erinevus ei ole nii ulatuslik, et sellele liigset tähelepanu pöörata, samuti ei asu bikoolon kõne struktuuri silmas pidades relevantset kohal³⁷. Selle õpetuskõne puhul on täheldatav täiendava värsitüübi esinemine kõne viimastes stroofides.

Salmid 9, 12, 16 ja 18 on elliptilised paralleelsed bikoolonid. Kui selliselt ülesehitatud bikooloneid on kasutatud stroofide alguste markeerimiseks, kehtib see ainult esimese kolme bikooloni puhul. Samuti ei ole seda võtet kasutatud esimese kahe alastroofi juures. Kokkuvõttes võib öelda, et elliptiline värsitüüp esineb poolte alastroofide alguses kogu kõne vältel ning on enim esindatud teises peastroofis.

2.3 Sisukokkuvõte

Salmid 1–5 kirjeldavad tarkuseni ehk Jumala tunnetuseni jõudmist. Tarkus ja jumalakartlikkus on samastatud. Salmid 1–2, mis kõnelevad valmidusest õpetust vastu võtta, kannavad sõnumit religioossest pühendumusest ja sellest tulenevast moraalsusest.³⁸ Kutse intensiivsust on võrreldud Moosese kõnede intensiivsusega Deuteronomiumis.³⁹ Õpilaselt nõutakse võimet õpetaja sõnu omastada või „vastu võtta“ (*tiqqah*) ja alal hoida või „talletada“ (*tišpōn*). Õpilaselt eeldatakse tähelepanelikkust ja innukust, kuid õpetaja sõnade autoriteeti

³⁵ Nõmmik (2011), lk 8-9.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, lk 4.

³⁸ McKane, lk 281- 282.

³⁹ Murphy (1998), lk 15.

(*mišwōt*) ei tohi kahtluse alla seada. Salmis 2 tuuakse esile kuulmise, kuulamise ja tähelepanelikkuse olulisus – seisukoht, mis on omane Iisraeli ja Egiptuse tarkuskirjandusele ning see hoiak on kogu Õpetussõnade raamatus märgatav.⁴⁰ Sõna *mišwōt* kasutamist salmis 1 tuleb esile tõsta – esimeses ja kuuendas kõnes kasutatakse sõna *musar* ehk „õpetus“, kuid siin räägitakse „käskudest“.

Salmides 3–4 rõhutatakse tarkuse saavutamiseks vajalikke tingimusi, mainides seejuures noorukipoolset „kutset“ ja tarkuse järjekindlat otsimist nagu otsitaks „peidetud varandust“. Tarkuse väärtust võrreldakse läbivalt kogu raamatus vääriskividega.⁴¹ Siin on tajutav tarkuse (*bīnā*) ja arukuse (*ʿbūnā*) isikustamine – nende poole hüütakse palve ja heakskiiduga.⁴²

Salmides 5–8 kirjeldatakse kuulekuse ja otsimise tulemusi. Siin leiavad eelmistes salmides leiduvad tarkuse sünonüümid haripunkti: salmis 5 on „Issanda kartus“ (*yir‘ā*) samastatud „Jumala teadmise“ (*da‘at*) (eesti keelde tõlgitud „tunnetus“). Salmis 5 kasutatav väljend „mõistad Issanda kartust“ ja salmi 6 sisu osutavad, et õpetaja autoriteet ja tarkus tulenevad Jahvelt nagu ka nõue õpilaste tähelepanuks salmides 1–2.⁴³ Salmis 5 tähendab *tābīn* (taipama) religioosset taipamist ehk Jumala tunnetust, mitte intellektuaalset mõistmist.⁴⁴ Salmis 6 rõhutatakse tarkusele kui Jumala kingitusele – tarkus on pärit Jumala suust (*pnym*). Salmides 7–8 kaasneb tarkusega Jumala kaitse nende üle, kes talle ustavad on.⁴⁵

Salmid 7 ja 8 annavad edasi mõtet, et Jahve valvab õigete ja vagade üle. Õigetele (*yēšārīm*), kes elavad ausalt, rikkumatult (*tōm*) (eesti keelde tõlgitud „laitmatult“) on tagatud toetus, abi (*tūšīyā*) (eesti keelde tõlgitud „edu“). Tarkus ja rumalus samastatakse hea ja kurjaga, õigluse ja ebaõiglusega.⁴⁶ Salmis 8 esineb kaks korda tee metafoor: „õiguse rajad“ (*ʿārḥōt mišpāt*) ja „ustavate tee“ (*derek ḥ^asīdāw*), mis on eesti keelde tõlgitud kui „vagade tee“.

Salmi 9 grammatika on keeruline: on isegi oletatud, et 9b vajab mõistmiseks parandust. Adjektiiv *mēšārīm* (sirgjooneline) on eesti keelde tõlgitud „seda, mis õige on“. *Tābīn* viitab siin moraalsele taiplikkusele, millest järeldub, et õiglane (*šaddīq*) on inimene, kes kõnnib Jahve teedel.⁴⁷

⁴⁰ Murphy (1998), lk 15.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² McKane, lk 281- 282.

⁴³ Murphy (1998), lk 15.

⁴⁴ McKane, lk 283.

⁴⁵ Murphy (1998), lk 16.

⁴⁶ McKane, lk 282.

⁴⁷ *Ibid.*, lk 283.

Salmides 10–11 viib salmis 8 esitatu kirjelduseni, kuidas Tarkus (*hokmā*) kaitseb südant (*lēb*), mis on tema asukoht ja eksistentsi kese, valvates selle üle nagu Jahve õigete üle salmides 7–8.⁴⁸ Salmis 11 esinev sõna *m^zimmā*, mis on eesti keelde tõlgitud kui otsustusvõime, omab ka negatiivset tähendust „intrigeerima“ või „plaanitsema“, mis on väga erinev mõistlikkusest moraalses mõttes.⁴⁹

Salmis 12 osutatakse, milleks eelnevalt kirjeldatu vajalik on. Kasutades tee metafoori, järgneb salmides 13–15 ähvardava ohu pikem lahtiseletus. Salmis 9 mainitud „õiglus“ (*šedeq*) ja „õige“ (*mišpāṭ*) kaitseb mehe eest, kes räägib väärastunult (*tahpūkōt*, eesti keelde tõlgitud „pööraselt“).⁵⁰

Eelviimase alastroofi (salmid 16–19) tähenduse suhtes on eri arvamusi. Salmis 16 esinevatel sõnadel *zārā* ja *nākrīyyā* („võõras“ või „võõramaalane“), mis on eesti keelde tõlgitud vastavalt „võõras“ ja „muulane“, on siin kaks tähendust – sõnasõnaline ja sümboolne. Tarkus ja arukus, millest õpetuskõnes juttu on, seostub jumalakartlikkusega, järelikult on siin „võõra“ all silmas peetud paganliku religiooni järgimisega seonduva rumaluse ja kombelõtvuse võrdkuju.⁵¹ McKane soovust arvab, et kuna Egiptuse instruksioon hoiatab aeg- ajalt noormehi suhete eest (võõramaa) naistega, ei ole mõistlik siinse ja mujal Õpetussõnade raamatus sarnase teema puhul kultuslikku teooriat rakendada. Pigem tuleb tema sõnul tähelepanu pöörata sõna *nākrīyyā* tähendusele. *Nākrī* ei pruugi alati tähendada võõrast etnilises mõttes, vaid võib viidata ka iisraellasele, kes on mingil põhjusel kogukonnast võõrdunud või välja heidetud. Kui siin viidatakse sellisele naisele, on *nākrīyyā* ja *’iššā zārā* sünonüümsed väljendid ning osutavad inimesele, kes on võõral territooriumil ning seetõttu lootusetus olukorras, mis paneb teda trotsima religioosseid ja sotsiaalseid tavasid ning on sellisena noormeestele eriti ohtlik. Samas kehtib selline tõlgendus ka rahvuselt võõra naise kohta. Võimalik, et siinne „võõra“ tähendus on seotud hinnanguga, mida kogukonnades võõrale naisele anti. Nii võis võõrast naisest saada paradigma igale naisele, kes ühiskonna konventsioonid ära põlgas.⁵²

Salmis 17 esinev sõna *’allūp* tähendab tavaliselt „sõpra“, „kaaslast“ ehk „abikaasat“, see salm viitab abielu kõrgele väärtustamisele. Abielurikkujast naine mitte ainult ei eita ühiskondlikke tavasid, vaid ka lepingut Jumalaga, kuna Jumalat kujutatakse püha abielulepingu tunnistajana.

⁴⁸ Murphy (1998), lk 16.

⁴⁹ McKane, lk 283.

⁵⁰ *Ibid*, lk 284.

⁵¹ Scott, lk 43.

⁵² McKane, lk 284- 286.

Silmatorkav on sõna *'ēlohīm* kasutamine, kuna enamasti esineb Õpetussõnades 1–9 nimi Jahve, seega võib *'ēlohīm* viidata sellele, et võõras naine teenib võõrast jumalat. Kui *'allūp* tõlkida kui „õpetaja“ või „isa“, viitab salm naise hooletusele oma varase hariduse ja seega ka oma religioossete kohustuste suhtes.⁵³ Sõna *b rīt* („leping“) on eesti keelde tõlgitud kui „seadus“.

Salm 18 viitab mõne uurija väitel on *'iššā zārā'*le kui armastusjumalanna Ištari kultuse järgijale. Õpetaja hoiatab ebajumalakummardamise eest, mida täidetakse ülimalt eemaletõukaval kombel. Kui arvata, et naine on israeliit, kes pühendunud võõrale kultusele, tähendab *'allūp* Jahvet ning salm 17 räägib Jahve lepingu hülgamisest. Sellise tõlgenduse läbi saab arusaadavamaks naise seostamine surma ja surma riigiga, millest räägivad salmid 18–19. Nii saaks neid salme täpsemalt mõista seostamata neid Ištari kultusega. Esitatud metafoor võib tähendada hoiatust, et kes sellise naisega suhetesse laskub, astub välja Jahve korra raamidest ning võtab ette tee maale, kust tagasi ei tulda – surnute maale.⁵⁴ Salmis 18 esinev sõna „surm“ (*māwēt*) tähendab Õpetussõnade raamatus enneaegset surma, millega karistatakse rumaluse eest.⁵⁵

Salmid 20–22 kirjeldavad kahte tüüpi inimesi: neid, kes käivad õigete teedel (salm 20), ja neid, kes hülgevad eksimatuse rajad, millega viidatakse tagasi salmile 13. Jahvelt tuleneva tarkuse vastuvõtmine tagab juhatuse õigele teele, kuid need, kes seda eiravad, ei saa tagasi elu radadele.⁵⁶ Selles kokkuvõttes alastroofis on kasutusel tee metafoor, nagu ka kuuenda kõne viimases stroofis ning esimese kõne lõpus.

3. Kuues kõne 4: 10–19

Kolmas vaadeldav õpetuskõne on Õpetussõnade 1- 9 kümne kõne hulgas järjekorralt kuues. Kõne teema on õige tee – „tarkuse tee“. Avafrasas „mu poeg“ näitab, et tegemist on instruksiooniga.⁵⁷ Analüüsitava kõnes domineerib Õpetussõnade raamatus sageli esinev

⁵³ McKane, lk 284- 286.

⁵⁴ *Ibid*, lk 287- 288.

⁵⁵ Scott, lk 43.

⁵⁶ McKane, lk 288.

⁵⁷ Murphy (1998), lk 26.

mõte elust kui rännakust⁵⁸. „Tee“ võrdub üksikindiviidi alaliselt kestva elukogemusega (nt 1:15, 2:12–13) ning käitumise ja selle tagajärjedega⁵⁹.

3. 1 Struktuur

Kõne koosneb kümnest bikoolonist, mis jaotuvad sisust lähtudes kolmeks stroofiks: salmid 10–13, 14–17 ja 18–19. Esimene stroof kutsub üles õpetust kuulda võtma, teine hoiatab õelate teele sattumast. Kolmas stroof võtab kõne kokku, esitades kontrasti õigete tee ja konarliku tee vahel, mis saab osaks õelatele⁶⁰. Võrreldes kahe esimese stroofiga, mis on kumbki üles ehitatud neljast bikoonist, on kolmas stroof tunduvalt lühem, koosnedes kahest bikoolonist.

Partikkel *kī*, millega algavad salmid 16 ja 17, ei markeeri selle õpetuskõne puhul stroofide algusi. Samuti esineb partikkel salmi 13b keskel, mis on vaadeldava kolme kõne lõikes ainukordne. Kui teises kõnes oli partikli paiknemine kindlalt struktureeritud, siis käesoleva kõne puhul on see pigem juhuslik nagu ka esimese kõne puhul.

Korduvaid sõnu on kuuendas kõnes oluliselt vähem kui eelmises kahes analüüsitavas kõnes. Teega seotud metafoor esineb õpetuskõnes kokku üheksa korda ning selle paiknemine järgib teatud seaduspära: esimeses ja viimases stroofis esineb metafoor kaks korda ning keskmises stroofis viis korda. Igas stroofis esineb ühe korra verb „komistama“ (*kāšēl*) (salmides 12, 16, 19), mis on noomeni „tee“ (*dērēk*) kõrval oluline võtmesõna⁶¹. Kui vaadelda verbi paiknemist stroofides, on märgatav selle asukoht kahe esimese stroofi eelviimastes salmides. Mõlemal juhul järgneb see tee metafoorile: esimeses stroofis kirjeldatakse õiget teed ehk „tarkuse teed“, millele järgneb lubadus, et sellel teel ei ole võimalik komistada; teises stroofis hoiatatakse kurjade tee eest ning lisatakse, et nad ei saa rahu, kui ei ole kedagi komistama pannud. Kolmandas stroofis esineb verb kõige lõpus järgnedes samuti tee metafoorile, kuid see seaduspära kaob, kui järgida mõtet viimaste bikoolonite vahetusest, millest allpool juttu tuleb. Kuid arvestades kolmanda stroofi struktuurilist erinevust ning kokkuvõtvat rolli, ei pruugi seaduspära kehtimine nimetatud lõigus relevantne olla.

⁵⁸ Plöger, Otto. *Sprüche Salomons (Proverbia)*. Biblischer Kommentar: Altes Testament, v. 17, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1984, lk 47.

⁵⁹ Scott, lk 51.

⁶⁰ Murphy (1998), lk 27

⁶¹ *Ibid*, lk 28.

3. 2 Kolomeetria ja värsikasutus

Õpetuskõne koosneb tasakaalus bikoolonitest. Erandiks on salm 16, mille värsiridade pikkus on 16 ja 20 konsonanti. Ülejäänud koolonite pikkus jääb 12 ja 18 konsonandi vahele. Arvuline gradatsioon ei esine salmides 12, 13 ja 15. Salmid 18 ja 16 on võrreldes ülejäänutega pikemad..

Enam kui pooled bikoolonid kuuluvad mašali värsitüübi alla, kaasa arvatud salm 16, mille koolonite pikkused erinevad nelja konsonandi võrra. Seda lahknevust ei tasu üle tähtsustada arvestades, et mašali ülejäänud tunnused – kaherealine struktuur ja mõtteriim – on esindatud. Salmid 10, 18 ja 19 kuuluvad täiendava värsitüübi alla. Salmi 13 puhul on pigem tegemist täiendava parallelismiga sünonüümse mõtteriimi asemel, kuna 13ba „hoia seda“ kordab esimeses koolonis öeldut, kuid 13bβ „sest see on su elu“ ei samastu eelnevaga, vaid põhjendab seda. Paiknedes esimese stroofi lõpus, võtab salm 13 eelneva kokku, tuues jõuliselt välja põhjuse õpetuse omandamiseks.

Verb „kuula“ kõne alguses on vaadeldav anakruusina, nagu ka esimese kõne puhul, mille abil tõmbab pöördumine kõne alguses veelgi enam tähelepanu. Salmides 18–19 esineb antitees nagu teise kõne viimastes salmides (2: 21–22). Siin on vastandatud õigete ja õelate teed, võttes kokku kõnet läbiva kahe tee metafoori.

3. 3 Sisukokkuvõte

Kõne esimene salm algab tavapärase pöördumisega, millega nõutakse õpilase tähelepanelikkust ja valmidust õpetust vastu võtta ning tuuakse välja sellise püüdlikkuse tagajärg, milleks on pikk elu.⁶² Salmides 11–12 tuuakse välja õpetuse kolm head külge, mille see eluteele kaasa annab: see on tasase kulgemisega sirge ja lage tee, millel ei ilmne ükski takistus, ning sellel võib julgelt astuda. Sihtkohta ei mainita, kuna sellel teel astumine ehk pakutava õige elu tunnetamine on piisav.⁶³ Nii rõhuasetus pikale elule, mis esineb salmides 10 ja 13⁶⁴, kui ka kahe elutee võrdlus, on omane deuteronomistlikule teoloogiale, mis räägib Iisraeli valikust Jumala rahvana. Tee, millele Jumal oma rahva juhib, on tee Tema käskudele allumiseni. See on tulevikku viiv mitmeharuline tee – kuulekus viib õnnistuseneni ja

⁶² McKane, lk 307.

⁶³ Plöger, lk 48.

⁶⁴ Murphy (1998), lk 27.

sõnakuulmatus hukatusse⁶⁵. Sarnaselt on üksikindiviidil võimalus otsustada, millise tee ta oma edaspidiseks eluks valib.

Salmis 11 on *yašar* (sirge, tasane) eesti keelde tõlgitud kui „õige“, kuigi sõna „sirge“ haakub paremini salmis 12 esitatuga: kirjeldatakse teed, kus võib astuda kindla sammuga ning edasimineku on lihtne ja nauditav. Neile, kes õpetuse vastu võtavad, on garanteeritud tasane tee, kus saab sammuda ja isegi joosta, olles vaba hirmust komistada ettenägematutele takistustele.⁶⁶ Sõna „rööpad“ (*ma‘gāl*) salmis 11 viitab teele, mis on juba eelnevalt „sisse käidud“ ehk ette valmistatud ning selle tee valimine on „õigete“ eeskujuga järgimine. „Õigete“ all on arvatavasti mõeldud vanemaid põlvkondi, kes on põlvest põlve eksisteerinud õpetust järginud.

Sissejuhatava stroofi alguses ja lõpus salmides 10 ja 13 on manitsustele lisatud töötused, mis peavad silmas elu pikendamist ja kaitsmist. Siin ei mainita mujal tarkuse ja headusega seostatavat rikkust, au ega head mainet, mis näitab, et tarkuse väärtust ei mõõdetata ainult utilitaristlike tunnuste kaudu.⁶⁷ Stroof lõpeb täiendava üleskutsega salmis 13. Naissoo sufiksi ja pronoomeni kasutamine sõna *musar* (õpetus) puhul, mis mujal esineb meessoos kujul, sarnaneb Õpetussõnade raamatu vahetektides esinevale personifitseeritud tarkuse (*håkmā*) kujutisele ning viitab õpetuse isikustamisele. Õpetuse omandamine ei ole siin valik, vaid eluks ja ellujäämiseks hädavajalik eeldus.⁶⁸

Salmides 14–17 manitsetakse õelate teguviisist hoiduma. „Tarkusetee“ rõhutamiseks tuuakse selle kõrvale hoiatus „kurjade tee“ eest. Neid salme iseloomustab samasugune intensiivsus nagu värsiridu, mis kutsuvad tarkuse poole püüdlema.⁶⁹ Õelate teele sattumine näitab distsiplineerimatust ning seda võimalust ei lubata isegi kaaluda – miski ei tohi peibutada eemale pühendumisest õigele eluteele. Kurjade teest tuleb õigeaegselt kõrvale hoida.⁷⁰

Salmid 16 ja 17 on antud õpetuskõne kulminatsioon, milles avaldub manitsuse olulisus. Õelate kirjeldus salmis 16: „Sest nad ei saa magada, enne kui nad kurja on teinud; neilt võetakse uni, kui nad kedagi ei ole saanud panna komistama“, näitab kurjust nende elu loomuliku osana. Salm 17 annab mõista, et õelad vajavad oma eksistentsi kaitseks ja

⁶⁵ Scott, lk 51.

⁶⁶ McKane, lk 308.

⁶⁷ Plöger, lk 48.

⁶⁸ McKane, lk 307.

⁶⁹ Murphy (1998), lk 27.

⁷⁰ McKane, lk 308.

edasikestmiseks kurjust ja vägivalda.⁷¹ Fraasid „õeluse leib“ ja „vägivalla vein“ osutavad kuritegudega kindlustatud elatusele. Neis salmides kirjeldatavat käitumist kujutati elavalt juba esimeses (1: 15–16) ja teises kõnes (2: 12–15).⁷² Väärad teod ja pahatahtlikkus on õelate jaoks igapäevane, nad on kurjusest sõltuvuses, sest nad kannatavad unetuse all, kui päev möödub ilma nende õelate tegudeta. Nende toit ja jook on kurjus ja vägivald – nende eksistentsi alus.⁷³

Salmid 18–19 moodustavad kolmanda stroofi, milles kõrvutatakse mõlemat teed ehk õiget ja valet käitumist. Kasutatavad sõnad „valgus“ ja „pimedus“, mis kaasnevad rännakuga kirjeldatud teedel, on sobivad sümbolid kogu kõne kokkuvõtmiseks. „Tarkuse tee“ on elu (salm 13) ja see on igavesti särav tee, millele vastandatakse õelate konarlik tee, kus voogab pimedus.⁷⁴

Lähtudes partikli *w* („aga“) paiknemisest salmi 18 alguses on pakutud, et salm 19 peaks sellele eelnema.⁷⁵ See mõttekäik tundub olevat õigustatud, kuna salm 19 jätkab eelmise stroofi teemat ning salm 18 sobiks kõne lõpetuseks positiivse ja lootustandva noodiga. Selline salmide paigutus läheks kokku ka õpetuskõne sisulise struktuuriga: sel juhul algaks ja lõpeks kõne õigete tee kirjeldamisega, mis moodustaks poemi raamistuse.

4. Kolme õpetuskõne võrdlus

4.1 Struktuur

Kõik kolm analüüsitavat kõnet kuuluvad õpetuskõne žanri, kaasa arvatud teine kõne mõningatest erinevustest olenemata. Kõigis kolmes kõnes esineb õpetuskõne peamine tunnus – pöördumine „mu poeg“. Teine oluline tunnus, milleks on imperatiiv, esineb esimeses ja kuuendas kõnes nii käskude kui keeldudena. Keelule järgneb alati põhjendus, välja arvatud esimese kõne teises stroofis, milles puudub partikkel *kī* („sest“). See konkreetne stroof koosneb sarnaselt teisele kõnele tingimuslausetest. Imperatiivi puudumine, mida esindab teine kõne ning millega kaasneb autoritaarse tooni puudumine, on Õpetussõnade 1–9 lõikes ainukordne.

⁷¹ Plöger, lk 48.

⁷² Murphy (1998), lk 27.

⁷³ McKane, lk 308.

⁷⁴ Murphy (1998), lk 28.

⁷⁵ McKane, lk 310.

Teise kõne struktuuriline erilisus seisneb ülesehituses, milles peegeldub heebrea tähestiku tähtede arv, ja mida on eelnevalt analüüsitud (ptk 2.1). Esimene ja kuues kõne pikkusega vastavalt üksteist ja kümme bikoolonit jagunevad kumbki kolmeks stroofiks. Teine õpetuskõne, mis koosneb kahekümne kahest bikoolonist, on kaks korda pikem ning jaguneb kaheks peastroofiks, mis omakorda jagunevad kuueks alastroofiks. Nii võib kolme kõne pikkusi vaadeldes jääda mulje, nagu teine kõne koosneks kahest tavapikkuses kõnest. See on siiski pealiskaudne mulje, kuna puuduvad indikaatorid, mis markeeriksid teist peastroofi iseseisva kõnena, ning ka sisuliselt moodustavad mõlemad stroofid ühe terviku. Kokkuvõttes võib kolme analüüsitava õpetuskõne näitel täheldada tendentsi kolmeks stroofiks jagunemisele.

4.2 Kolomeetria ja värsikasutus

Kõik kolm kõne koosnevad bikoolonitest, kui välja jätta teise kõne viimaste salvide võimalik määratlemine tetrakoolonina, mis jääb siiski kõigest hüpoteesi tasemele. Kõige lühem koolon koosneb kümnest ning kõige pikem kahekümnest konsonandist, kui mitte arvestada salme 1:10b ja 1:11a, mille ebakõla on eelnevalt mainitud (ptk 1.1). Sellise pikkusega koolonid on ebasümmeetrilised arvestades, et koolonite keskmine pikkus jääb 11 ja 16 konsonandi vahele, kuid bikooloni siseselt on värsiread siiski enamjaolt omavahel tasakaalus mõningate kõrvalekalletega, mis ei ole piisavalt laiaulatuslikud, et nende põhjal olulisi järeldusi teha.

Enamus bikooloneid kuulub mašali värsitüübi alla mõningate eranditega, mis esindavad täiendavat värsitüüpi. Teises õpetuskõnes esindavad täiendavat värsitüüpi ainult kolm salmi: 16, 19 ja 20. Esimeses kõnes liigituvad täiendava värsitüübi alla salmid 10, 11, 17 ja 19 ehk siis poemi lõpu ja alguse poole. Kuuendas kõnes esindab täiendavat värsitüüpi üksnes salm 13, mis on ülesehituselt sarnane salmiga 2:16 – teise kooloni esimene pool riimub mõtteliselt, kuid teine pool mitte. Kuid 4:13, mis on küll kolomeetriliselt tasakaalus, on tingimuslause, 2:16 mitte. Vaadeldes täiendava värsitüübi esinemist kolmes õpetuskõnes, võib järeldada, et puudub seos kõne pikkusega. Nimetatud värsitüübi esinemine teise kõne viiendas alastroofis tundub olevat taotluslik. Samuti on kuuendas kõnes esineval täiendaval bikoolonil semantiliselt oluline roll. Kokkuvõtteks võib järeldada, et õpetuskõne koosneb peamiselt mašal-tüüpi bikoolonitest, tendentsiga täiendava värsitüübi ilmnemisele semantiliselt olulistes kohtades, kus on tajutav püüdlus lugeja tähelepanu püüdmiseks.

Värsi abielementidest esineb esimese ja kuuenda kõne alguses anakruusina verb „kuula“, eesmärgiga tõmmata veel intensiivsemalt lugeja tähelepanu. Teise õpetuskõne alguses element puudub, mis on mõistetav kõne jutlustavat laadi arvestades. Teises kõnes võib anakruusiks pidada partiklit *kī* salmi 3 alguses. Esimeses kõnes esineb kaks, teises neli elliptilist bikoolonit. Teises kõnes on sellised värsid poolte alastroofide alguses, esimeses nad stroofide algusi ei markeeri. Värsi abielemendid esinevad vaadeldavates kõnedes enamasti strateegiliselt olulistel positsioonidel, kuid nende kasutus ei ole väga laialdane.

4.3 Kolme õpetuskõne sisu ja kahe tee metafoor

Teega seotud metafoor esineb kõigis kolmes õpetuskõnes. Teises ja kuuendas kõnes on juttu kahest, heast ja halvast teest, kuid esimeses kirjeldatakse metafoori abil üksnes patuseid, mainimata õigete teed. Esimeses kõnes esineb metafoor neli korda ilmnedes alles viimases stroofis, salmides 15–19, kuigi ka salm 12 „nagu haudaminejad“ võib selle alla kuuluda.

Teises kõnes esineb sama metafoor esimese peastroofi keskel salmis 8. Teises ja kolmandas stroofis domineerib positiivne noot, kirjeldades „häid teid“. Teine peastroof algab „kurjade tee“ mainimisega salmis 12, lõpetades üsna äkiliselt eelneva jaatava meeleolu. Neljas alastroof kirjeldab analoogselt esimese kõnega kurjategijate eluviise. Järgneb hoiatus võõra naise eest, kelle teed viivad hukatusse. Viimases stroofis avaldub taas „heade teede“ ja „õigete radade“ mainimisega positiivne toon.

Kuuenda kõne läbiv teema on kahe tee võrdlus. Õpetuse vastuvõtmine juhib nooruki õigele teele, ehk nagu salmis 11 on öeldud: „õigeisse rööpaise“. Tarkuseteega kõrvutatakse „õelate rada“, millest tuleb hoiduda. Kõne lõpeb kokkuvõttega, milles sõnastatakse kahe erineva tee vastandlikkust.

Esimeses ja kuuendas kõnes on hoiatus kurjade eest läbiv teema, kuid teises kõnes esineb see ühena paljudest teemadest. Esimeses kõnes on põhirõhk hoiatusel patustega liitumise eest. Sama on kuuenda kõne puhul, milles esitatakse võrdluseks „õige tee“, toetudes kahe tee metafoorile. Teises kõnes on „kurjade tee“ kirjeldus käsitletud ühes stroofis, kuigi ka hoiatust võõra naise eest, mis on järgmise stroofi teema, võib pidada selle analoogiks. Erinevalt esimesest ja teisest kõnest, milles esitatakse kurjade tee paratamatu sihtpunktina surnute riik, ei viidata kuuendas kõnes otseselt surmale, räägitakse vaid „pimedusest“.

„Kõiki häid teid“ salmis 2:9 mainides kasutatakse sõna *ma'gāl*, mis võib tähendada ka „eluteed“ või „eluviisi“. Noomen esineb ka salmides 15 ja 18, kuid negatiivses tähenduses, rääkides „eksiteedest“ ehk valest eluviisist ja teedest, mis viivad „varjuderriiki“. Mujal kolmes kõnes sõna *ma'gāl* ei esine, selle asemel on kasutusel *dērēk* („tee“) ja *'oraḥ* („rada“).

Pöördumine „mu poeg“ ning sõnad „tee“ ja „rada“ on kasutuses igas vaadeldavas õpetuskõnes. Kuigi õpetuskõne peamine teema on tarkus, ei mainita esimeses kõnes kordagi sõna „tarkus“ (*ḥākmā*). „Õpetusest“ (*musar*) ei räägita teises kõnes, selle asemel kasutatakse sõna „käsud“ (*mišwōt*). Esimeses ja kuuendas kõnes ei mainita kordagi Jumalat, kuid teises kõnes esineb Jahve nimi see- eest kaks korda, nagu ka sõna *'ēlohīm*. Sellest võib järeldada, et religioosne dimensioon ei ole žanris väga olulisel kohal, kuigi aeg- ajalt osutatakse tarkuse seosele Jumalaga.

Kuna teega seotud metafoor esineb kõigis kolmes vaadeldavas kõnes, võib järeldada, et õpetus kahest teest kuulub õpetuskõne žanri juurde. Kuigi esimeses kõnes räägitakse teest ainult negatiivses tähenduses, on seejuures tajutav eeldus hea tee olemasoluks. Õpetuskõne žanri keskne teema, inimese käitumine, on otseselt seostatav elutee ehk eluviisi valikuga. Nimetatud metafoori kasutamise eesmärk on püüd suunata inimest õiget eluviisi valima.

Kokkuvõte

Analüüsiks on valitud kolm kõne kümnest, seetõttu ei ole järeldused väga kaugeleulatuvad, kuid siiski on võimalik määratleda õpetuskõne žanri peamisi tunnuseid. Valitud teema – hoiatus patuste eest – võimaldab vaadelda sõnakasutust ühe kindla teema raames.

Kolme õpetuskõne näitel võib järeldada, et õpetuskõne žanrile on iseloomulikud järgmised tunnused: pöördumine „mu poeg“ kõne alguses, bikoolonitest koosnemine, jagunemine kolmeks stroofiks, valdavalt mašali värsitüübi kasutus ning teega seotud metafoor. Samuti esineb kõigis kolmes kõnes põhjenduslauseid, mis algavad partikliga *kī*, põhjendades eelnevat veenmist või keeldu. Õpetuskõne iseloomulike tunnuste alla tuleb lugeda ka imperatiivi kasutamine, kuigi see puudub teises kõnes. Kõigis kõnedes on esindatud ka täiendav värsitüüp, enamasti eesmärgiga tõsta esile sisuliselt olulisi bikooloneid. Kolme vaadeldava kõne näitel võib järeldada, et värsi abielemente kasutatakse pigem vähe.

Pöördumine „mu poeg“ osutab vanemlikule autoriteedile, millest võib järeldada, et kodul oli hariduses oluline roll. Ei saa välistada ka võimalust, et võrdlus isaga aitab õpetaja autoriteeti tõsta. Bikoolonite kasutamine ja mašali värsitüüp on otseses seoses, kuna kaherealine struktuur on üks mašali tunnustest. Mašal võimaldab õpetust kergesti ja meelde jäävalt edasi anda võrdlemise abil, garanteerides nii selle tulemuslikkuse.

Kolomeetrilise analüüsi abil on näha, et enamiku värsiridade pikkus jääb 11 ja 16 konsonandi vahele. Kolme kõne struktuuri vaadeldes ilmneb tendents õpetuskõne jagunemisele kolmeks alaosaks, mis kehtib ka teise kõne puhul, olenemata selle struktuurilisest eripäras.

Kirjeldades kurjade teed, viidatakse igas vaadeldavas kõnes surmale kui õelate vältimatule saatusele. Hoiatuste intensiivsus tuleneb õpetuskõne eesmärgist inimest õigele teele juhtida. Silmatorkav on surma, kui õpetuse eiramise tagajärje, sissetoomine. Kõik kolm kõnet lõpevad õelate saatuse mainimisega, mis viitab õpetuskõne tendentsile edasiantavat hoiatust lõpus rõhutada, eesmärgiga see kuulajates paremini kinnistada.

Jumalat ei mainita igas kõnes, millest võib järeldada, et õpetuskõne puhul pannakse rõhku pigem elu praktilisele kui religioossele poolele. Vahetevahel rõhutatakse siiski Jumala ja tarkuse seotust, andes mõista, et tarkus ja jumalakartlikkus on samastatavad, kuna tarkus tuleb Jumalalt.

Summary

The purpose of the study is to describe the genre of instruction in the Old Testament by comparing three didactic poems – 1:8–19, 2:1–22, 4:10–19 – from Proverbs 1–9 which is the introductory part of the Book of Proverbs and is classified as wisdom literature. The main subject of the wisdom literature is the individual's conduct and relationship to God and other people.

The aim was to characterize the genre by analysing formal and semantic aspects of the three discourses by marking differences and similarities in the structure, semantics, verse type and colometry. The common theme in the three discourses, which is a warning against the ways of sinners, makes it possible to analyse variabilities in vocabulary.

The addressing „my son“ in the beginning of the discourse is characteristic to all three discourses. This indicates to parental authority. All of the discourses consist of bicolas that mostly consist of balanced colas. The dominant versetype in the observable discourses is the *māšāl*-verse – a balanced parallel bicolon. Extrapolative bicolons are also appear in semantically important locations.

By using the colometrical method it appears that most colas consist of 11- 16 consonants. Semantical observation of the discourses reveals that didactic poems tend to consist of three stanzas. This applies to the second discourse as well irrespective of it's structural differences from other two discourses.

The metaphor of the road appears in each discourse. Two ways are described in the second sixth discourse but the first poem mentions only the way of the wicked. The individual's way of life is the main concern in wisdom literature and the persuasion for choosing the right life is presented by describing the two way's – the way of the wicked and the way of the just. The rigorous faith of the wicked is described by mentioning death implicitly or directly.

The fact that God is not mentioned in evary discourse – among the three discourses the name Jahve or *'ēlohīm* appears only in the second – indicates that emphasis is more on the practical than immanent side of life.

Kasutatud kirjandus

Jakobson, Jonas. *Kümme didaktilist kõnet Õp 1- 9. Didaktiliste poeemide struktuuri ja semantilise parallelismi analüüs vajalike võrdlustega*. Magistri lõputöö. Tartu Ülikooli usuteaduskond, 2010.

McKane, William. *Proverbs: A New Approach*. Old Testament Library, London: SCM Press, 1980.

Murphy, Roland Edmund. *Wisdom Literature*.: Forms of the Old Testament Literature, v. 13, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1983.

Murphy, Roland Edmund. *Proverbs*. Word Biblical Commentary, v. 22, Nashville: Nelson Reference & Electronic, 1998.

Nõmmik, Urmas. *Iiobi raamat*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2013.

Nõmmik, Urmas. *Sissejuhatatus Vana Testamendi luule poetikasse*. Käsikiri. Urmas Nõmmik, 2011.

Schäfer, Rolf. *Die Poesie der Weisen: Dichotomie als Grundstruktur der Lehr- und Weisheitsgedichte in Proverbien 1- 9*. Wissenschaftlichen Monographien zum Alten und Neuen Testament, v. 77, Neukirchener Verlag, 1999.

Scott, R. B.Y. *Proverbs. Ecclesiastes*. The Anchor Bible, v. 18, Garden City (New York): Doubleday & Company, 1965.

Plöger, Otto. *Sprüche Salomons (Proverbia)*. Biblischer Kommentar: Altes Testament, v. 17, Neukirchen- Vluyn: Neukirchener Verlag, 1984.

Lisa 1

Kolm õpetuskõne: 1:8-19, 2:1-22, 4:10-19

Esimene õpetuskõne

⁸Kuule, mu poeg, oma isa õpetust

ja ära jäta tähele panemata

oma ema juhatust,

⁹sest need on su peale ilupärjaks

ja kaela ümber keeks!

¹⁰Mu poeg! Kui patused sind ahvatlevad,

siis ära nõustu!

¹¹Kui nad ütlevad: "Tule meiega!

Varitseme verd, luurame süütut

ilma põhjusest,

¹²neelame neid otsekui surmavald,

elusalt ja tervelt

nagu haudaminejaid,

¹³küllap me siis leiame

kõiksugust kallist vara

ja täidame oma kojad saagiga.

¹⁴Heida liisku meie keskel

ja meil kõigil olgu ühine kukkur!" -

¹⁵siis, mu poeg, ära mine nendega seda teed,

hoia oma jalg nende radadelt!

¹⁶Sest nende jalad jooksevad kurja poole

ja nad tõttavad verd valama.

¹⁷Ent asjatu on võrku laotada

kõigi tiivuliste nähes:

¹⁸sest nad varitsevad omaenese verd,

luuravad omaenese hinge.

¹⁹Niisugune tee on igäühel, kes ahnitseb kasu:

selle omanikult võetakse hing.

Teine õpetuskõne

2 ¹Mu poeg! Kui sa mu sõnad vastu võtad
ja mu käsud enesele talletad,
²lased oma kõrva tarkust tähele panna,
pöörad südame arukuse poole,
³jah, kui sa mõistuse appi kutsud
ja tood oma hääle kuuldavale arukuse heaks,
⁴kui sa seda otsid nagu hõbedat
ja püüad leida nagu peidetud varandust,
⁵siis sa mõistad Issanda kartust
ja leiad Jumala tunnetuse.
⁶Sest Issand annab tarkuse,
tema suust tuleb tunnetus ja arukus.
⁷Tema talletab õigetele edu,
on kilbiks neile, kes elavad laitmatult,
⁸kaitstes õiguse radu
ja valvates oma vagade teed.
⁹Siis sa mõistad õiglust ja õigust,
ja seda, mis õige on -
kõiki häid teid.
¹⁰Sest siis tuleb tarkus su südamesse
ja tunnetus hakkab meeldima su hingele.
¹¹Otsustusvõime valvab su üle,
arukus kaitseb sind,
¹²päästes sind kurjalt teelt,
meeste käest, kes räägivad pööraselt,
¹³kes hülgavad sirged rajad,
et käia pimedatel teedel,
¹⁴kes rõõmustavad kurja tehes,
hõiskavad pööraste roimade juures,
¹⁵kelle rajad on kõverad
ja kelle teed on eksiteed.
¹⁶See hoiab sind ka võõra naise eest,

muulasest naise eest, kes räägib meelitavaid sõnu,

¹⁷kes on hüljanud oma noorpõlve sõbra

ja on unustanud oma Jumala seaduse.

¹⁸Sest tema koda vajub alla surma poole

ja tema teed varjude riiki.

¹⁹Ükski, kes tema juurde sisse läheb,

ei tule tagasi ega jõua taas eluradadele.

²⁰See on siis selleks, et sa võiksid käia

heade teel ja hoida õigete radu,

²¹sest õiglased tohivad elada maa peal

ja vagad sinna järele jääda,

²²aga õelad hävitatakse maa pealt

ja truudusemurdjad pühitakse ära.

Kuues õpetuskõne

¹⁰Kuula, mu poeg, ja võta vastu mu sõnad,

siis saab sulle palju eluaastaid!

¹¹Ma õpetan sulle tarkuseteed,

ma juhin sind õigeisse rööpaisse.

¹²Kui sa seal käid, siis on su samm vaba,

ja kui sa jooksed, siis sa ei komista.

¹³Haara kinni õpetusest, ära lase lahti,

hoia seda, sest see on su elu!

¹⁴Ära mine õelate rajale

ja ära astu kurjade tee!

¹⁵Jäta see, ära käi seal,

hoidu sellest ja mine mööda!

¹⁶Sest nad ei saa magada,

enne kui nad kurja on teinud;

neilt võetakse uni,

kui nad kedagi ei ole saanud

panna komistama.

¹⁷Sest nad söövad õeluse leiba

ja joovad vägivalda veini.

¹⁸Aga õigete rada

on otsekui valgusepaistus,

mis muutub üha selgemaks,

kuni päev on saabunud.

¹⁹Õelate tee on nagu pilkane pimedus:

nad ei tea, mille peale nad komistavad.

Lisa 1

Kolme õpetuskõne kolomeetriline analüüs.

1:8- 19

1.8 šm´ bny mwsr ´byk	14
w´l-tš twrt ´mk	13
1.9 ky lwynt hn hm lr´šk	15
w´nqym lgrgrtyk	14
1.10 bny ´m-yptwk ht´ym	15
´l-tb´	5
1.11 ´m-y´mrw lkh ´tnw n´rbh ldm	22
nšpnh lnqy hnm	12
1.12 nbl´m kš´wl hyym	14
wtmymym kywrđy bwr	16
1.13 kl-hwn yqr nms´	11
nml´ btynw šll	12
1.14 gwrlk tpyl btwknw	15
kys ´hd yhyh lklnw	15
1.15 bny ´l- ilk bdrk ´tm	15
mn´ rglk mntybtm	14
1.16 ky rglyhm lr´ yrwšw	16
wymhrw lšpk-dm	12
1.17 ky-hnm mzrh hršt	13
b´yny kl-b´l knp	13
1.18 whm ldmm y´rbw	13
yšpnw lnpštm	11
1.19 kn ´rhtwt kl-bš´ bš´	15
´t-npš b´lyw yqh	13

2:1- 22

2.1 bny ´m - tqh ´mry	12
wmšwty tšpn ´tk	12
2.2 lhqšyb lhkmh ´znk	15
tth lbk ltbwnh	12
2.3 ky ´m lbynh tqr´	13

ltbwnh ttn qwlk	13
2.4 'm - tbqšnh kksp	12
nkmṭmwnym tḥpšnh	15
2.5 'z tbyn yr'ṭ yhwh	14
wd'ṭ 'lhym tms'	13
2.6 ky – yhwh ytn ḥkmh	13
mpyn d't wtbwnh	15
2.7 wšpn lyšrym twšyh	15
mgn lhlky tm	10
2.8 lnšr 'rḥwt mšpṭ	13
wdrk ḥsydw yšmr	13
2.9 'z tbyn šdq wmšpṭ	14
wmyšrym kl - m'gl - ṭwb	16
2.10 ky - tbw' ḥkmh blbk	14
wd't lnpšk yn'm	13
2.11 mzmh tšmr 'lyk	12
tbwnh tnšrkh	11
2.12 lhšylk mdrk r'	12
m'yš mdbr thpkwt	14
2.13 h'zbym 'rḥwt yšr	14
llkt bdrky - ḥšk	12
2.14 hšmhym l'šwt r'	13
ygylw bthpkwt r'	15
2.15 'šr 'rḥtyhm 'qšym	15
wnlwzym bm'glwtm	15
2.16 lhšylk m'šh zrh	13
mnkryh 'mryh ḥḥlyqh	17
2.17 h'zbt 'lwp n'wryh	15
w't – bryt 'lhyh škḥh	16
2.18 ky šḥh 'l – mwt byth	15
w'l - rp'ym m'gltyh	15
2.19 kl - b'yh l' yšwbwn	15
wl' – yšygw 'rḥwt ḥyym	17
2.20 lm'n tlk bdrk ṭwbyn	16

w'rḥwt ṣdyqym ṭšmr	16
2.21 ky – yšrym yšknw - 'rṣ	15
wtmymym ywtrw bh	14
2.22 wrš'ym m'rṣ ykrtw	15
wbwgdym yšḥw mmnh	15

4:10- 19

4.10 šm' bny wqḥ 'mry	13
wyrbw lk šnwt ḥyym	15
4.11 bdrk ḥkmh hrtyk	12
hdrktyk bm'gly – yšr	15
4.12 blktk l' - yšr ṣ'dk	14
w'm - trwṣ l' tkšl	13
4.13 ḥḥzq bmwsr 'l – trp	14
nšrh ky - hy' ḥyyk	13
4.14 b'rḥ rš'ym 'l – ṭb'	14
w'l - ṭ'šr bdrk r'ym	15
4.15 pr'hw 'l - t'br – bw	13
šḥ m'lyw w'bwr	13
4.16 ky l' yšnw 'm - l' yr'w	16
wngzlh šntm 'm - l' ykšwlw	20
4.17 ky ḥmw ḥm rš'	12
wyyn ḥmsym yšṭw	13
4.18 w'rḥ ṣdyqym k'wr ngh	17
hwlk w'wr 'd – nkwn hywm	18
4.19 drk rš'ym k'plh	13
l' yd'w bmh ykšlw	14

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Doris Diana Orr

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose „Õpetuskõne žanri analüüs Õpetussõnade raamatu kolme kõne näitel“, mille juhendaja on Urmas Nõmmik, reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.1. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.